

Szálkai Tamás

Egy debreceni levéltári epizód 1924-ből

Dr. Szabó István lemond városi levéltári állásáról

„komolyan igyekezett magát a levéltári munkára minél alkalmasabbá tenni...”
(Csobán Endre)

Szabó István a 20. századi magyar agrártörténetírás egyik kimagasló, iskolateremtő alakja, levéltárosként 1935 és 1943 között a Levéltári Közlemények főszerkesztője volt. Születésének 125. évfordulóján tisztelettel emlékezünk rá egy debreceni levéltári epizód felelevenítésével. A szóban forgó esemény egy helyi „ajtó” bezárultával – mint utóbb kiderült – jóval szélesebb távlatokat nyitott meg előtte.

Az I. világháborút követő gazdasági nehézségek rányomták bélyegüket a közigazgatás és az annak kötelékében működő levéltárak tevékenységére is. Sajnálatos módon a háború megakasztotta a levéltárügyben zajló előremutató folyamatokat, ugyanakkor a növekvő számú feladatok ellátása mellett nem volt lehetőség a munkaerőlétszám emelésére, éppen ellenkezőleg: a levéltári munkatársak még egyéb, nem hatáskörükbe tartozó közigazgatási feladatokat is kaptak.¹ Bár Debrecen város 1923. évi szervezési szabályrendelete szerint a levéltár alapvetően „a város magánjogi, gazdasági, közigazgatási, általános és kultúrtörténeti iratainak, az azokhoz tartozó segédkönyveknek és a tudományos kutatást elősegítő levéltári (történelmi) szakkönyvtárnak megőrzésére szolgál”,² e meghatározás ellenére az itt dolgozók más levéltárak munkatársaihoz hasonlóan számos egyéb feladatot is elláttak.

E közel sem kedvező miliőben indult Szabó István pályája is, aki 1898. július 2-án született Debrecenben, édesapja a nagy múltú debreceni szappanosmesterséget űzte.³ Iskoláit szülővárosában végezte, majd az olasz fronton teljesített katonai szolgálatot. Egyetemistaként már a debreceni állampéntzárnál vállalt állást. Ezután a Csobán Endre⁴

¹ Ld. pl. Schneider, 1980: 197–198. Kifejezetten a debreceni városi levéltárban a levéltáros feladatai: a román megszállás alatt személyazonossági igazolványok kiosztása, az általuk okozott károk összeírása, nemzetgyűlési választási névjegyzék összeállítása, a proletárdiktatúrára vonatkozó adatgyűjtés, a proletárdiktatúra által okozott károk összeírása, népszámlálási munkák, mezőgazdasági bizottsági tagság, valamint a városi statisztikai hivatal vezetése. Gazdag, 1985: 38.

² DSZR, 1923: XVII.

³ MNL HBVL XXXIII. 1. a. 303. k. 1234/1898.

⁴ Csobán Endre országos levéltári kezelői és fogalmazói vizsgával is rendelkezett, 1918 óta állt a városi levéltár élén. Dr. Géresi Kálmán nyugalmazott tankerületi igazgatót 1920-ban tiszteletbeli főlevéltárosnak nevezték ki. Csobán komoly mecénása volt a tudományos, művészeti pályát kezdő fiataloknak, közülük tartozott pl. Tóth Endre költő és Mata János grafikus. Kovács, 2015: 7., 26.; Gazdag, 1985: 15.

által vezetett debreceni városi levéltár alkalmazta 1920. július 24-től ideiglenes napi-díjas írnokként. Az Országos Levéltárban 1921-ben törvényhatósági levéltárosi, segédlevéltárosi állás viselésére képesítő levéltári kezelői vizsgát tett,⁵ „szóval komolyan igyekezett magát a levéltári munkára minél alkalmasabbá tenni” – írta róla Csobán.⁶

Annak ellenére, hogy Szabó sikeresen bekapcsolódott a levéltári munkába, tudományos kutatásokat is végzett, helytörténeti publikációi jelentek meg, Debrecenben ekkor mégsem volt lehetőség állandósítására, ezért 1922-ben pályázatot nyújtott be a Fejér vármegyei levéltár főlevéltárosi állására – sikertelenül.⁷ Mindezek ellenére Szabó is várakozással tekintett a jövőbe, készült a levéltári fogalmazói vizsgára és bizakodva folytatta kutatásait.

Debreceni levéltári álmai 1924-ben foszlottak szét, amikor a földmegváltás kapcsán a földbirtokrendező bizottság jegyzőjének rendelték ki, amely akár hónapokig is távol tarthatta volna hivatalától. Keserűen fogalmazta meg, hogy „jóllehet levéltárnoki vizsgával s egyetemi vizsgával rendelkezem, négy évi városi szolgálat után minimális képzettséggel rendelkező emberekkel teljesítendő munkához osztattam be”. Ráadásul a városi szervezési szabályrendelet⁸ megszüntette a segédlevéltárosi állást is, ami a szakdíjnok továbbbi szakmai előmenetelét végleg meggátolta, ezért állásáról lemondott (a levelet fontosságára tekintettel az 1. számú mellékletben közöljük).⁹ Csobán Endre pártoló hangú levélben jelentette (ld. a 2. számú mellékletben) Magoss György polgármesternek Szabó szándékát, aki határozatában elfogadva a lemondást, 1924. április 15-i dátummal a szakdíjnokot állásából felmentette.¹⁰

Ezután még három évig helyi lapok (Debrecen, Debreceni Újság) írásában, szerkesztésében vett részt. Kapcsolata Csobán Endrével nem szakadt meg, töredékes levelezésük alapján Szabó aktuális szakmai kérdésekben rendszeresen tájékoztatta egykori vezetőjét.¹¹

Szabó István 1928-ban az Országos Levéltár munkatársa lett, ahol fokozatosan lépett előre a ranglétrán: 1929-ben Fekete Nagy Antallal együtt segédtitusból országos levéltári tisztté, a következő évben országos allelvéltárnokká, 1938-ban országos levéltárnokká nevezték ki.¹² Szülővárosában szerzett újságírói tapasztalatainak hasznát vette, amikor Pleidell Ambrus halála után¹³ a Levéltári Közlemények szerkesztője lett 1943-ig. A mondott esztendőben a debreceni egyetemre nyert tanári kinevezést.¹⁴ Tanári éveit követően nyugdíjba vonulása után életét a tudományos munkának szentelte, összegezte

⁵ Az erről szóló jelentés: MNL HBVL IV. 1406. a. 5617/1921.

⁶ MNL HBVL IV. 1406. a. 2978/1924.

⁷ Mutatókönyvi bejegyzés. MNL HBVL 1406. a. 242. k.

⁸ DSZR, 1923. XVII.

⁹ MNL HBVL IV. 1406. a. 2978/1924.

¹⁰ Uo.

¹¹ MNL HBVL XV. 44. c. 2. d.

¹² Jelentés, 1929: 149., Jelentés, 1930: 148., Kossányi, 1939: 355.

¹³ Az 1935. évi Levéltári Közlemények címlapja és annak belső oldala szerint.

¹⁴ Szerkesztőváltás, 1942–45. 424.

eddig eredményeit. Dr. Szabó István 1969. február 19-én Budapesten hunyt el. Országos levéltári munkásságát Sinkovics István nekrológjában méltatta,¹⁵ történetírói, egyetemi tanári tevékenységéről, munkásságáról tanítványai méltóképp megemlékeztek.¹⁶

1. melléklet

Szabó István lemond debreceni ideiglenes levéltári szakdíjnoki állásáról

Méltóságos Polgármester Úr!

Tisztelettel kérem, méltóztassék tudomásul venni, hogy Debrecen sz. kir. város törvényhatóságánál viselt ideiglenes minőségű levéltári szakdíjnoki állásomból e hó 15-ével eltávoztam.

Közel négy év óta dolgozom a város levéltárában s ez idő alatt jó ismerősöm lett a levéltár nagy történeti értékű anyaga, a hivatalos munkaidőn túl is buzgalommal foglalkoztam vele s ennek eredményeképpen több, a város múltjáról szóló dolgozatom látott napvilágot, nemrégiben is az egyik helybeli könyvkiadóvállalat a város története egyik korszakának monográfikus megírására kért fel. Az, hogy négy év óta előléptetésben nem részesültem s erre nézve a jövőben sem adatott kilátás, nem térített el munkakedvemtől. A mellőzéssel szemben további munkára sarkalt az a meggondolás, hogy azon a téren dolgozhatom, mely munkakedvem kifejtésére speciális képzésemnek és magasabb képzettségemnek megfelelően nyit lehetőséget.

E lehetőséget azonban újabban mindinkább veszélyeztetve kell látnom. Eltekintve attól, hogy ez évre a földbirtok megváltási eljárás lefolytatására alakított bizottság jegyzői tisztségét is viselem, ami a rövidesen meginduló házhely kiosztási-tárgyalásoknál hónapokig is távol tarthatott volna a levéltártól, most újabban a 6623/1924. folyójezőkönyvi számú határozattal a központi választmánynál foganatosítandó adminisztratív teendők ellátásához segédmunkaerőül rendeltettem ki. Jóllehet levéltárnoki vizsgával s egyetemi vizsgával rendelkezem, négy évi városi szolgálat után minimális képzettségrel rendelkező emberekkel teljesítendő munkához osztattam be.

S miután ezt a munkát fenti indokaimnál fogva ellátni nem akarom, tisztelettel lemondok állásomról.

Debrecen, 1924. április 14.

Tisztelettel,
Dr. Szabó István
vizsgázott levéltáros

¹⁵ Sinkovics, 1969: 191–192.

¹⁶ Ld. többek között: Für, 1976: 7–30.; Orosz, 1978: 50–56.; Orosz, 1999: 104–108., Rácz, 1978: 56–59.; Rácz, 1999: 96–103.; Kovács–Rácz, 1998. A Bölcsészettudományi Karon betöltött szerepéről ld. Bárony, 2014: 190., 193–194., 212–213. stb. Munkásságáról ld. Bitskey Istvánné, 1982.

2. melléklet

Csobán Endre levele Debrecen város polgármesteréhez Szabó István lemondása ügyében

51/Lt 1924 sz.

Méltóságos Polgármester Úr!

Dr. Szabó István levéltári ideiglenes minőségű szakdíjnok lemondó levelét, melyben bejelenti, hogy állásából f. hó 15.-én távozik, csatoltan tisztelettel beterjesztem.

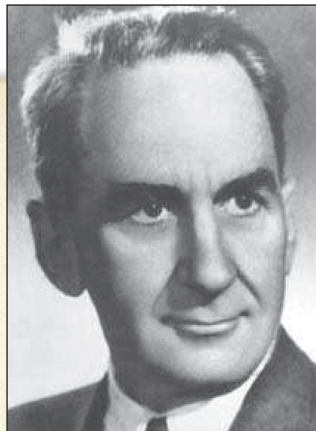
A magam részéről sajnálattal látom dr. Szabó István távozását, mert a levéltárkezelésbe már teljesen betanult s a rendezésben is segítségemre volt. Dolgozatai közül az, amely Debrecen városnak a szabadságharc alatti hírlapirodalmáról szól, komoly forrástanulmányokra támaszkodik. Azon kívül a levéltári kezelői vizsgát is letette 1921-ben, amint ezt annak idején jelentettem s most készült a levéltári fogalmazói vizsgára. Szóval komolyan igyekezett magát a levéltári munkára minél alkalmasabbá tenni.

Ily körülmények között, bár a földbirtokrendezői bírósághoz és a központi választmányi munkálatokhoz való kirendelése engem magamat is súlyos helyzetbe hozott, mégis tudva, hogy a létszámcsökkentés miatt a város is kényszerhelyzetben van, igyekeztem őt elhatározásának megmásítására bírni. Azonban törekvésem sikertelen maradt, főképp azért, mert nem bíztathattam képzettségének megfelelő előmenetellel. A segédlevéltárnoki állást ugyanis megszüntette az új szervezeti szabályrendelet s dr. Szabó István másnemű kineveztetése elé is akadályok gördültek.

A lemondás folytán tisztelettel kérem, hogy dr. Szabó István helyébe oly egyént méltóztassék a történelmi levéltárba kirendelni, aki bizonyos mértékben a latin nyelvet is ismeri, illetve legalább gimnáziumi érettségivel rendelkezik. Amennyiben pedig lehetséges volna, kérném Kecskés Sándor jelenleg a városi adóhivatalnál működőapidíjas kirendelését, aki a levéltárban már szolgálatot teljesített s a szerződéses, leltárak és anyakönyvek kezelésébe be van vezetve.

Debrecen, 1924. április 14.

Csobán Endre
főlevéltárnok

Szabó István
1898–1969

Méltóságos
Polgármester U.!

Tisztelettel kérem, méltótlaságok tudomására
venni, hogy Debrecen sz. Kir. város közevnyhatóságainál viselt
ideiglenes minőségű levéltári szakbizuokai állásomból e hó
15-ével eltávoztam.

Többel ügy és óla dolgom a város levéltárában
s ez idő alatt jó ismerősöm lett a levéltár nagy körökben: értékes anyagja,
a hivatalos munkáidon túl is buzgalommal foglalkoztam vele, s ennek
eredményeképpen több, a város működésébe szűkebb dolgomon kívül ugyanúgy,
nemrégiben is az egyik helybeli könyvtáraként a város körében egyik
közhasznú munkásságának megismerésére kelt fel. Az, hogy meg is írtam
előzetesen a városi tanácsnak s erre nézve a jövőben sem adok lelté-
nem kéri el munkakörülményekről. A méltóságos szemben korábbi
munkáim során az a meggyőződés, hogy az az én dolgom, hogy
mely munkakörülmények kifejezően speciális képzésnek és magasabb képzet-
ségnek megfelelően nyújtsanak lehetőséget.

É lehetőséget azonban inkább valószínű-
leg kell látnom. Előzetesen attól, hogy ez az a földművelési megvál-
tási eljárás befolyásolása alá került bizottság jegyzői bizottság is vi-
selt, ami a rövidesen meginduló ház helyi köztársasági tanácsoknál
hónapokig is távol tartottak volna a levéltártól, most nyabban
a C. 23/1924 sz. tan. határozattal a központi választmány által
fogantatott adminisztratív leendő ellátásához segédmunka-
erőül rendelkeztem ki. Jóllehet levéltárnoki végzettségem és egyéni képze-
telével rendelkeztem, meg is írtam a városi tanácsnak a minimális kép-
zettséggel rendelkező emberekkel teljesítendő munkákhoz vonatkozóan.
S minthogy az a munkák fenti indoklással meggyőző
előtérbe kerültek, lemondok állásomról.

Debrecen, 1924. ápr. 14.

Tisztelettel
Dr. Szabó István
visszavonott levéltárnok

51/24 1924 sz.

Méltóságos Polgármester Úr!

Dr. Szabó István levéltári ideiglenes minőségű szakdj-nok lemondó levelét, melyben bejelenti, hogy állását f. hó 15-én távozási, csatoltan hirtellettel bejleszttem.

A magam részéről sajnálattal látom dr. Szabó István távozását, mert a levéltárkezelésbe már teljesen beletanult s a rendszerben is segítségemre volt. Dolgozatai közül az, amely Debrecen városnál a szabadszárc alatti hitlapirodalmáról szól, komoly forrástanulmányokra támaszkodik. Anélkül a levéltári kezelési vizsgát nem lehetne 1921-ben, amint ezt am aradijejen jelentettem s most készült a levéltári fogalmassági vizsgára. Szóval komolyan ígértem magam a levéltári munkára mivel alkalmasabbá lenni.

Égy körülményer között, bár a földművelésügyi bizottsághoz és a körzeti választmányi munkálataikhoz való közreműködése engem magamat is helyes helyre hozott, mégis tudom, hogy a létszámváltozások miatt a városi központi hivatalban nem ígértem át elhatározásánál megmaradására bízni. Nemben törekvésem sikertelen maradt, főleg azért, mert nem bírtam a képzettségem megfelelő előmenettel. A segédlevéltárnoki állást ugyanis megszüntették az új szervezeti szabályrendelet s dr. Szabó István más-más irányítására át is adták a gondnokságot.

A lemondási ajánlást hirtellettel kérem, hogy dr. Szabó István helyébe új egyet méltóval a körzeti levéltárban kiválasztani, aki bizonyos mértékben a latin nyelvet is ismeri, illetve legalább gimnáziumi osztályig terjedő tudással. Mennyiben pedig lehetséges volna, kérem. Készsé Lindor, jelenleg a városi adóhivatalnál működő napidíjas hivatalnok, aki a levéltárban már szolgálást teljesített s a szervezési, leltári és anyaggyűjtési munkájában be van vezetve.

Debrecen 1924 ápr. 14-én
1 db melléklet -

Csobán Endre
főlevéltárnok

Források és szakirodalom

MNL HBVL = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára

IV. 1406. a. = Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai.

IV. 1406. b. = Debrecen Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Elnöki iratok

XV. 44. c. = Csobán Endre iratgyűjteménye. Levéltártudományi, levéltári feljegyzések

- XXXIII. 1. a. = A Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárban őrzött állami anyakönyvi másodpéldányok gyűjteménye. Születési anyakönyvek.
 DSZR, 1923 = Debrecen sz. kir. város törvényhatóságának szervezeti szabályrendelete. Debrecen, 1923. XVII. rész. A levéltár.
- Bársony, 2014 = Bársony István: A Bölcsészettudományi Kar története 1949–1999 között. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának története I. Szerk.: Papp Klára. Debrecen, 2014. 189–392.
- Bitskey Istvánné, 1982 = Szabó István 1898–1968. Szerk.: Bitskey Istvánné. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem tanárainak munkássága I.) Debrecen, 1982.
- Für, 1976 = Für Lajos: Szabó István. Szabó István: Jobbágyok-parasztok. Értekezések a magyar parasztság történetéből. Bp., 1976. 7–30.
- Gazdag, 1985 = A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár története. (A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei 21.) Debrecen, 1985.
- Jelentés, 1929 = Jelentés az Országos Levéltár 1929. működéséről. Levéltári Közlemények, 1930. 148–149.
- Jelentés, 1930 = Jelentések az Országos Levéltár 1930. évi működéséről. Levéltári Közlemények, 1931. 148–149.
- Kossányi, 1939 = Kossányi Béla: Az Országos Levéltár 1938-ban. Levéltári Közlemények, 1939. 350–356.
- Kovács–Rácz, 1998 = Szabó István Emlékkönyv. Kovács Ágnes közreműködésével szerkesztette Rácz István. Debrecen, 1998.
- Kovács, 2015 = Kovács Ilona: „Debrecen város levéltárának gondviselőjévé választatván.” Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXIV. Szerk.: Szendiné Orvos Erzsébet. Debrecen, 2015. 7–31.
- Orosz, 1978 = Orosz István: A történetíró Szabó István munkássága. Alföld, 1978. 7. sz. 50–56.
- Orosz, 1999 = Orosz István: Szabó István és Debrecen. Debreceni Szemle, 1999. 1. sz. 104–108.
- Rácz, 1978 = Rácz István: Szabó István tanári munkája. Alföld, 1978. 7. sz. 56–59.
- Rácz, 1999 = Rácz István: Szabó István emlékezete. = Debreceni Szemle, 1999. 1. sz. 96–103.
- Schneider, 1980 = Schneider Miklós: Néhány adalék Fejér megyei levéltár történetéhez. Levéltári Szemle, 1980. 1–2. sz. 197–198.
- Sinkovics, 1969 = Sinkovics István: Szabó István (1898–1969). Levéltári Közlemények, 1969. 1. sz. 191–192.
- Szerkesztőváltozás, 1942–45 = Szerkesztőváltozás [Szerző nélküli szerkesztőségi közlemény a háború miatt összevont évfolyamok utolsó lapján.]. Levéltári Közlemények, 1942–45. 424.